

Բ Ի Ի Ր Ա Մ Ն

ԼՐԱԳԻՐ

ԳԻՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

Զ. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 141

ՄԱՅԻՍ 6/18 1888

1. Բիւրակն առ այժմ ամիսը երկու անգամ կը հրատարակուի : — 2. Տարեկան գինն է ամեն տեղւոյ համար 2 1/4 արծաթ մէկիս, բոքսատուրեան ծախքը մեր վրայ ըլլալով : — 3. Ձեռքէ կը ծախուի հասք 2 դանեկան : — 4. Բաժանորդ գրուիլ ուզողներ դիմելու են կամ իրենց հասցէն դրկելու են առ խմբագիրն ի Գրասուն Փարիզու Յակոբեան խան քիւ 43, 14 : — 5. Բիւրակնի վերաբերեալ ամենայն գրութիւնք եւ բաժանորդական վճարումնք պէտք է ուղղել առ խմբագիրն : — 6. Անվար նամակ կամ ո եւ է գրութիւն չընդունուիր : 7. Տասն օրինակի համար բաժանորդ գտնողին մէկ օրինակ ձրի կը տուի :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոսի ազդեցութիւնն աշխարհիս վրայ : — Կորուսեալ բնազդը եւ հազուագիւտ կարողութիւնք : — Կինը քաղաքակրթութեան մէջ : — Գործնական կեանք : — Խանդեր ու Շանթեր : — Շիւքր. — Բոյր եւ Գեղ. — Այլ եւ այլք. — Քաղաքական. — Ազդ :

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆՆ

ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՎՐԱՅ

(Շարունակութիւն տես քիւ 140)

Աստ պէտք է պահ մը 'ի նկատ առնում այն ծանրագոյն խնդրոյ մին որ շատ մտայ մէջ կը ծագի Քրիստոնէութեան յառաջադիմութեան նըկատմամբ : Ընդունելով թէ 'ի սկզբան մեծ երազութեամբ տարածուեցաւ այն, ընդէք դադար առած է վերջն : Եթէ սա է մարդկային վայերու ճշմարիտ դարմանն, եթէ սա է որ ճշմարտապէս պիտի մղէ զմարդիկ յառաքինութիւն եւ 'ի բարոյականութիւն, ընդէք նորա Աստուածային Հեղինակը, եթէ Աստուածային է նա, այնպէս չանօրինեց որ խակոյն ա-

մենուրեք մանէր այն, եւ ոչ ուրեք անյաջող ելնէր : Կարծեմ թէ Քրիստոսի հաւատոյն հետ կապակցեալ մեծագոյն դաղանիքներէն մին է այս : Լորտ Հէրպէրթ, թերեւս անցեալ դարու աստուածեաններու ամենէն նշանաւորն, յառաջ բերաւ զայս առարկալութիւն Քրիստոնէական հաւատոյ դէմ, եւ մինչ ցայժմ մեծ դժուարութիւն մ'եղած է սա թէ հաւատացեալ թէ երկրայոյ հոգւոց : Մեր բնականաբար կը խորհիմք թէ կրօնաբ. որոյ նպատակն է փրկել զամենայն մարդիկ պէտք է ծանօթ լինի ումեն մարդկան : Կուզեմ այս մասին սակաւ ինչ խօսիլ աստ, բայց չեմ յաւակնիր բոլոր դաղտնիքն պարզել իմ մի քանի համառօտ գիտողութեամբքս : Յաւիտենական Աստուծոյ դործոց եւ Աստուծոյ կամաց բոլոր դաղտնիքն կարող չեմ պարզել : Միայն պիտի յիշեցնեմ ձեզ նախ, թէ սա վերջապէս մէկ օրինակն է միայն այն ընդհանուր օրինաց ներդործութեան որ թուի թէ կը տիրէ արար-

չութեան մէջ, նախախնամութեան մէջ եւ շնորհաց մէջ, Որոշակի կերեւի թէ Աստուածային գործողութեան սկզբունքն այս է որ ամեն ինչ ի կատարելութիւն հասնի հաստատուն եւ անփոփոխական յառաջագիմութեամբ եւ աճմամբ: Այսպէս մարդկային սեռի մանկութիւնը արշալուսական ազօտ լուսոյ մը մէջ էր միայն, յետոյ հասաւ այգուն նորածագ լոյսը նահապետաց եւ մարգարէից դարուց մէջ, մինչեւ որ տուրնջեան բողալաւ լոյսը ծագեց յաշխարհիս Յիսուսի Քրիստոսի դալստեամբ: Աստիճանական գործողութեան միեւնոյն տեսական, այդ արշալոյսն տարածեց զիւր պայծառութիւն ի բարձուստ մէկ երկրէ ի միւսն: Ո՛րչափ որ զարմանալի է թէ Չինաստան, Հնդկաստան եւ կեդրոնական Ափրիկէ դեռ տեսած չեն զայն, ճիշդ նոյնչափ զարմանալի է որ մարդկային անցեալ պատմութեան հաղարաւոր տարեաց մէջ, ամբողջ մարդկային սեռն, ի բաց առեալ առ առաւելն անոր շատ փոքր մի մասն, ոչինչ գիտէին Քրիստոսի՝ եւ մինչեւ իսկ Աստուծոյ վրայ: Մարդկութիւնն մանկութիւն մը ունի, ինչպէս որ տիեզերքն եւս ունի մանկութիւն. եւ կրնամք հաստատապէս հաւատալ թէ ինչպէս որ մարդոյս բնակութեան համար այսերկիրս պատրաստուեցաւ անցեալ անհամար դարուց համար, նոյնպէս նաեւ կրնայ պատրաստութիւն կատարուած լինել Քրիստոսի դալստեան համար, եւ պատրաստութիւն նորա գալստեան գիտութեանը համար:

Քրիստոնէութիւնը պիտի յառաջագիմէ բարոյական միջոցներով եւ ոչ

թէ մեքենական: Քրիստոս խմբ մը թողուց յաշխարհիս, որ ներգործէ եւ խմբէ զմարդկային սեռն: Մեր ընդհակառակն հակամէտ ենք ակընկալելու որ նա գործէ մոգական իմն զօրութեամբ, եւ ոչ թէ իւր բարոյական ազդեցութեամբ: Արդ, Տէրն մեր երբեք այսպէս չգործեց երկրիս վրայ: Եթէ իւր հրաշիւք բնութեան վրայ ներգործեց մեքենական զօրութեամբ, չգործեց երբեք այսպիսի զօրութիւն մը մարդկային կամոյց վրայ, ոչ ալ իւր Աւետարանն այժմ այսպէս կը գործէ յաշխարհիս: Ինքն ալ երկրի անուանեց զիւր եկեղեցի. բայց նոյն ատեն զգուշացուց որ մի գուցէ ալը կորուսանէ իւր համբ, Ըսաւ թէ մանանեխի հատ մ'էր այն, որ պէտք է մեծնայ, լինի ծառ մը եւ լցունէ երկիրն. բայց չըսաւ թէ պիտի չլինին սառնամանիք եւ փոթորիկք՝ կարող նորա աճումը սաստելու, նորա տերեւներն թառամեցնելու կամ նորա ճիւղերն հերձանելու: Առաքեալք ինքեանք գիտէին թէ Աւետարանի գանձը հողէ անօթներու մէջ պահեալ էր, եւ երբ անօթը մըստուէր գանձը չէր կրնար ապահովաբար մատուցուիլ նովաւ: Շատ բնական է ակընկալել որ զօրեղ դարման մը անմիջական բուժումն արտադրէ: Բայց փորձառութիւնը մեզ շարունակաբար կ'ուսուցանէ թէ կան խորարմատ հիւանդութիւնք եւ ախտաժէտ կաղմութիւնք որ չեն կարող արագաբար կամ կատարեալպէս բուժուիլ: Բնականաբար կ'ակընկալեմք որ Քրիստոնէութեան ճշմարիտ ազդեցութիւնն կրող ամեն մարդ կատարեալ լինի. կ'ակընկալեմք որ Քրիստոնէացեալ ընկերութիւնն

ցոյց չտայ ընտու թերութիւն : Բայց ինչ որ իրականութեան մէջ կը գըտանմը սա է որ թէ Ժողովուրդը եւ թէ անհատք կրնան ստանալ նոր սկզբունք մը, որ աստիճանաբար կը բարձրացնէ զանանք, թէ նոքա կընդունին նոր կեանք մը, որ թէպէտ մերթ ցոյց կուտայ զինքն աշխոյժ գործունէութեամբ, բայց մերթ կը լինի նաեւ թոյլ եւ աղար : Եթէ 'ի հաշիւ առնումը այս բաներն, յայնժամ ոչ ինչ պիտի վարանեցնէ մեր հաւատքը, երբ կը տեսնեմք Աւետարանի յամբնութեաց յառաջագիւտութիւնն աշխարհիս մէջ : Ի սկզբան Քրիստոնէսութիւնը բարոյական կռիւ մը ունեցաւ հեթանոսութեան հետ : Վերջապէս բնավինջ ըրաւ զայդ հեթանոսութիւն, մինչ իրեն որդեգրեց այն աւելի ողջամիտ փիլիսոփայութիւնն որ ապրեր էր հեթանոսութեան մէջ : Յաճախ ջանքեր եղան որ իրարու հետ հաշտեցնեն զսոյն փիլիսոփայութիւն եւ զՔրիստոնէսութիւն : Ի մի ձուլուեցան Քրիստոնէական ճշմարտութիւնն եւ փիլիսոփայութիւնն, բայց փիլիսոփայութիւնը ոչ թէ ամենամաքուր եւ ամենաբարձր տեսակէն էր, բայց հեթանոսական եւ ապականիչ տեսակէն : Աստի էր որ ծագեցան հերետիկոսութեան այն այլանդակ ձեւերն որոց կը պատահիմք կանխագոյն դարուց մէջ : Բարբարոսաց աշխարհակալութիւններէն յետոյ, յիրաւի Քրիստոնէութիւնն գերի ըրաւ իւր վայրագ գերեվարներն : Նոքա որ կոտորեւ էին զկայսերականն Հռովմ, խոնարհեցուցին զիւրեանց գլուխ առաջի Նորա զոր խաչեր էին Հռովմէական կուսակալք, եւ հալածեւ էին

Հռովմէական կայսերք : Յայնժամ նոր մաքառում մը յառաջ եկաւ ընդ մէջ բարբարոսութեան եւ հաւատոյ : Հաւատքը աստիճանաբար ընկճեց զբարբարոսութիւնն, բայց բարբարոսութիւնն դեռ եւս կը մթադնէր զհաւատն : Եւ կարծեմ թէ յաճախ կը մոռանամք թէ ինչպէս բոլոր Միջին Դարուց մէջ, զորս ընդհանրապէս արհամարհանօք կընկատեմք, անընդհատ կերպիւ յառաջ կը տարուէր Աւետարանին եւ եկեղեցւոյ առաքելութեան մեծ գործը սոյն բարբարոս ազգաց մէջ : Նոյնչափ դժուարին էր բերել 'ի հաւատս վայրագ պարոններն եւ բիրտ գեղջուկներն որչափ այն հեթանոսներն զորս առաքեալք համոզեցին նախնագոյն դարուց մէջ :

Վերջապէս 'ի նկատ առնելով ամբողջութիւնը՝ շարունակական յառաջագիւտութիւն եղած է, 'ի սկզբան անշուշտ մեծագոյնն, բայց երբեք կասած չէ բոլորովին, Արեւելեան եկեղեցեաց մէջ այլ եւ այլ հերետիկոսութեանց պատճառաւ աճման դադարման ատենն՝ տակաւին յառաջագիւտութիւն կար յարեւմուտս, Գերմանաց, Սլաւաց եւ Աքանտինաւեանց մէջ. եւ այժմ իոկ կայ յառաջագիւտութիւն Քրիստոնեայ գաղթականաց նոր երկրաց վրայ տարածուելովն եւ մեզ նոր ծանօթացող հեթանոս ցեղերու եկեղեցւոյ հաւատոյն բերուելովն : Եթէ հրաշիւք չէ՝ որ աշխարհ պիտի բերուի 'ի Քրիստոնէութիւն, չենք կրնար ասկէ աւելի ապացոյց փնտռել Քրիստոսի ուսուցման յաղթահարող զօրութեանն համար :

(Շարունակելի)

ԿՈՐՈՒՍԵԱԼ ԲՆԱԶԴՔ ԵՒ ՀԱԶՈՒԱ- ԳԻՒՏ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

Եթէ ճշմարիտ է այն վարդապետութիւնը թէ մարդս իրօք կենդանական թագաւորութեան ամեն ցեղերուն և տեսակներուն ժառանգն է, զարմանալի է որ մինչև իսկ բացառութեամբ, մեր մէջէն կենդանական ցեղերու և տեսակներու ամենէն զարմանալի բնազդներն ժառանգող չկայ. և պէտք է ամենքս ալ շատանամք այն մեծագոյն այլ զուտ մարդկային կարողութեամբք որոցմով կենդանական բնազդմանց ամենէն զարմանալիներն իսկ կերպիւ իւրիք շիջած են: Սըր Ժոն Լըպոք կը հաստատէ թէ կան միջատներ և հաւանօրէն բարձրագոյն կենդանիք իսկ, որք կը տեսնեն գոյներ որոց նշոյլն իսկ չունիմք մենք, և կը լսեն ձայներ որք մեզ անլսելի են: Սակայն երբեք լսած չունիմք մենք մարդկային աչաց ցանցակերպի մը վրայ որ իւր տեսութեան մէջ պարփակէ այն գոյներն՝ որք մեր սովորական աչաց համար չեն, քանզի կեմ կարի արագ և կամ կարի ծանր են նոցա եթերային թրթռումներն. ոչ ալ լսած եմք երբեք մարդկային ականջի մը վրայ որ յափշտակուած է այնպիսի երաժշտութեամբ որ մարդկային սեռի ստուար մեծամասնութեան բոլորովին անլսելի է: Դարձեալ, չլսեցինք բնաւ մարդկային էակի մը վրայ որ կարող լինէր կատարել այն զարմանալի զործն զոր անցեալներն կատարէր է շուն մը: Մ'իմ զիշերուն մը մէջ երեք մղոն տեղ գողի մը հետքը գտաւ լոսկ հոտառութեան միջոցաւ, և վերջապէս նստեցաւ այն ծառոյն ներքեւ ուր ապաստանէր էր մարդն(*): Կը հարցնենք թէ հոտառութեան միջոցաւ մարդու մը հետքը գտնելու այս նրբին կարողութիւնը

(*) Գողը խաղախորդեալ կաշի գողցեր էր այն տեղէն ուր շունն ալ չզթայեալ էր:

էր բոլորովին շիջեալ է մարդոյս մէջ, եթէ մարդս իրօք ժառանգն է բոլոր այն կենդանական ցեղերու որք իրմէն ստորագոյն կարողութիւններ ցոյց կուտան: Կենդանեաց մէջ չտեսնուիր նրբագոյն հոտառութեանց այն բարձրագոյն վայելման հետքն իսկ, որով այնքան բերկրալից կը լինի մեզ համար զարմանալին ծաղկանց բողբոջումը, և սակայն մարդիկ բոլորովին զուրկ են հոտառութեամբ մէկու մը հետքը գտնելու այն զրեմէ անվրէպ կարողութենէն որ բազմաթիւ չորքոտանեաց և ումանց թռչնոց զլսաւոր ձիրքերէն մին լինել կը թուի: Այսպէս է նաեւ շան մը կամ կատուի մը իր բնական տան ճամբան գտնելու կարողութիւնը: Ո՛րչափ օգտակար պիտի լինէր այսպիսի կարողութիւն մը կորուսեալ տղու մը համար: Բայց ոչ որ երբեք լսած է տղու մը վրայ որ ունեցած լինի այդօրինակ կարողութիւն: Եւս առաւել նախանձելի է այն բնազդումը զոր այնքան բազմաթիւ թռչունք ցոյց կուտան երբ ցամաքի և ծովու ընդարձակ սահմաններէ կ'անցնին, որչափ որ կ'երեւի՝ չունենալով որ եւ է ցամաքի և ծովու նշան մը զանոնք առաջնորդելու համար: Սորա սոյն բնազդման՝ առաջնորդութեամբ կը հասնին երկրագնդի մէկ կողմը զոր անոնցմէ բազումք երբեք այցելած չեն յառաջմանէ. մինչ անոնք ալ որ առաջուց այցելած են, ճամբան սովորելու բաւական լինելու չափ յաճախ այցելած չեն: Գաղթող թռչունք անշուշտ ունենալու են մարդկային երեւակայութեան սահմանէն դուրս գտնուող բնազդում մը կամ զգայարանք մը, և սակայն երբեք լսած չէ մէկը որ մեր մարդկային սեռին որեւէ մէկ անդամը ունեցած լինի այդօրինակ զգայարանքի մը կամ բնազդման մը մնացորդը:

Ինչ որ ևս առաւել հետաքրքրաշարժ է՝ սա է թէ մարդկային սեռի բոլորովին

բացառիկ և անլուր կարողութեանց հետքն իսկ չնշմարուիր այն սեռերու բացառիկ կարողութեանց մէջ, յորոց ժառանգած ենք կ'ըսուի մեր ունեցածը : Օրինակի համար. մերձ ընդ մերձ կ'երեւին մամեմամբական հագուադէպ կարողութիւնք, որք ամենեւին բացատրելի չլինելով կենդանական աշխարհի մէջ երեւցածներու միջոցաւ, յաւէտ ի վերուստ ազդեալ ներշնչութեանց կը նմանին : Այն հաշուազէտ մանուկը որ մինչեւ անգամ չէր կրնար բացատրել թէ ինչ եղանակաւ կը զտնէ այն ուղիղ հաշուական պատասխաններն զորս փորձով ստուգելու համար հմուտ մամեմամբագէտն իսկ բաւական ժամանակի կը կարօտէր, անշուշտ կենդանեաց ստորնագոյն ցեղերու հագուադէպ կարողութիւններն չէր որ կը վերակենդանացնէր յինքեան : Ոչ ալ այն հրաշալի երաժիշտը որք այնքան զարմանաբանչ կարողութիւն կը յայտնեն ի մանկութեան, որեւէ նմանութիւն մը ցոյց տուած են թռչնոց բնազդման որք բաց ի մեզմէ միակ երաժշտական աշխարհներն են : Եւ անտարակոյս ևս առաւել աննման է բարոյական մեծ հանճարը, Հովարտի մը կամ Քլարքսընի մը հանճարը, որ կենդանական կենաց աշխարհէն բան մը չ'իշխեցներ մեզ, որքան կարող ենք դատել, մարդոց բացառիկ կերպիւ մեծ յատկութիւններն : Այն յատկութիւններն, որք զանոնք նշանաւոր կը հանդիսացնեն, չեն կրնար նկատուիլ իբր վերակենդանութիւնն մեր ստորադաս ընկեր արարածոց հագուադէպ բնազդմանց : Ի մեզ երեւցած ամեն բարձրագոյն հանճարներն, մտաւորական, բարոյական, բանաստեղծական կամ հոգեւոր, բոլորովին անմասն են կոյր բնազդման բարձրագոյն տեսակէն իսկ :

Արդ, եթէ մարդ իրօք կը ժառանգէ ուրիշ կենդանեաց ֆիզիքական, մտաւորական և բարոյական կարողութիւններն,

որպէս կը պնդէ բարեշրջման հայեցողութիւնը, ինչ է պատճառը որ իւր բացառիկ կարողութիւնք կը թուին միշտ և որոշակի կերպիւ մարդկային լինել, և երբեք որեւէ կերպիւ ձեւուած չլինել կենդանական աշխարհի բարձրագոյն և բացառիկ կարողութեանց վրայ : Կը թուի թէ ստորնագոյն արարածոց ամենէն զարմանահրաշ բնազդսմներն շիջած են բանականութեան յառաջ զարուիւն, փոխանակ անով աւելի զօրանալու : Կորուսեալ մանուկն չկրնար իւր տան ճամբան գտնել, որպէս թղթատար աղաւթին կը գտնէ իւր ճանապարհ : Այն որ ի բնէ յարմարութիւն ունի երկիրներ հետազօտելու՝ իւր կուրծքի մէջ չկրեր բնազդական կողմնացոյց, թէպէտ կը թուի թէ ծածառնը կը կրէ մէկ հատ մը : Մարդ կը գերազանցէ զմարդկութիւնն ոչ թէ այն յատկութեանց մէջ յորս ամենէն բիշ ժառանգած է : Խուլ երաժիշտն որ ներդաշնակութիւններ կը յօրինէ զորս երբեք լսել կարող չէ, ոչինչ կը ժառանգէ ստորնագոյն սեռերէն : Այն մեքենագէտն որ իւր մանկութեան մէջ զխտական հնարագիտութեան հանճար կը փայլեցնէ, ցոյց կուտայ թէ կանուխէն զիտութեան սկզբանց խորամափանց եղած է, և մեղուի կամ թռչնոց ճարտարապետական բնազդմանց հետքն իսկ չցուցներ : Մեր սեռի բոլոր արտակարգ կարողութիւններն կը կապակցեն զմարդ մասնաւորաբար ապագային հետ յաւէտ քան թէ անցելոյն հետ, զալիք սեռին հետ, ոչ թէ այն սեռից հետ որոց փորձառութիւններն կը կարծուի թէ ժառանգած ենք : Պատճառն միայն սա ըլլալ կրնամք ենթադրել թէ այն Միտքը որ կառաջնորդէ զտիեզերս և կը հաստատէ անոր օրէնքներն, կուզէ մեզ սովորեցնել թէ բանականութենէ զուրկ գտնուող արարածոց մէջ ամենէն հրաշալի երեւցածն տեսակաւ բոլորովին տարբեր է անկէ որ ամենէն զարմանա

հրաշն է բանական էական մէջ, եւ թէ այն կոյր մոգական զօրութիւնը, որպէս կրնամք կոչել զայն, որով շրջապատեալ է կենդանական աշխարհն, բոլորովին տարբեր է տեսակաւ բանականութեան և մարգարէական խորամտականութեան այն մոգական բարձրագոյն զօրութենէն որով մարդկութիւնը զարդարեալ է մասամբ և զոր լիութի ստանալու համար առաւել քան զառաւել կը պատրաստուի և կը կրթուի :

Կ Ի Ն Ը

ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՍԷՋ

Տասն եւ իններորդ դարու վերջերը կ'ապրինք : Քաղաքակրթութեան դարն է այդ: Այն երկու տարրեր որք կը կազմեն քաղաքակրթութիւն — մէկ կողմանէ ընկերութեան յառաջդիմութիւնը եւ միւս կողմանէ անհատից իմացական զարգացումը — հասած են իւրեանց բարձրագոյն զործնական սահմանաց: Չ'եղաւ դար մը որ այնչափ օգնէր արդի մեծագործ քաղաքակրթութեան, որչափ տասն եւ իններորդ դարն: Եւ, աստ, կարեւոր խնդիր մը կը ներկայանայ մեզ: Ո՞վ յառաջ բերաւ այս արդիւնքը միայն մայրը, թէ քրիստոնէութեան այս սահմանին մէջ կինը նոյնչափ եւ թերեւս առաւել կարեւոր դեր մ'ստանձնեց եւ ի զլուխ հանեց զայն մեծ արդեամբ:

Այս է այն կարեւոր խնդիրն, ում Բիւրակնի ընթերցողաց ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ: Գտնուեցան այնպիսի անձինք որք ջանացին համոզել մարդկութիւնը թէ կինը բացարձակապէս ոչինչ զործեց քաղաքակրթութեան ի նպաստ, այլ ընդհակառակն խոչընդոտ եղաւ մարդկութեան այդ մեծ նպատակակէտին: Սա ամենացած սուտն է զոր երբէք մարդկային բերան մը յանդգնած է արտասա-

նել: Խանդակած մօրմէ մը ծնիլ, սիրատուն քոյրի մը խնամքներն վայելել, անբեցեալ դստեր մը սիրոյ նշաններն ընդունիլ, եւ յետոյ ըսել թէ կինը թշնամի է քաղաքակրթութեան, այնպիսի հաստատական նախադասութիւն մ'է որ լաւ զաղափար չը տար զայն արտասանողին նկարագրին նկատմամբ:

Բայց յուզմամբ պարտիմք չը խօսիլ ինչ որ ուղիղ չ'է: Ամենակարողը տուած է մեզ դատողութիւն որպէս զի զործածենք զայն եւ ընդունիմք ճշմարիտն ու մերժեմք սուտը: Ուրեմն աստ կը մնայ մեզ ապացուցանել թէ անտեղի է չարակամութիւնն անոնց որք կը ստորնացնեն անգոր ցեղն եւ կը համարին զայն ողբալի արարած ու թշնամի ամէն տեսակ կատարելութեանց:

Չայս կրնանք ընել երկու կերպով: Ուղղակի պատմութեան միջոցաւ ցուցնելով թէ կանայք մեծ ազդեցութիւն ի զործ դրին մտաց եւ նկարագրին վրայ այնպիսի մարդոց որք եղան այդ ազդեցութեամբ քաղաքակրթութեան մեծ մղիչները, յառաջդիմութեան զործիչները, ուղիղին ախոյեաններն եւ անուղիղին ատողները: Եւ նաեւ անուղղակի՝ թէ ստորագային բերումն անկարելի է ո եւ է մարդու չը կրել կանանց ազդեցութիւն և հետեւապէս լինիլ վատ կամ բարի, անէծք կամ օրհնութիւն քաղաքակրթութեան:

Ո՞վ կը զանուէր որդանին քով Հայն բարեպաշտ կղերի, ոյր փառասիրութիւնն է խնամել աղքատները, մխիթարել զրրկեալները, բարձրացնել տղէտը եւ լուսաւորել խուժանը: — Կին մը:

Ո՞վ սովորեցուց կրթութեան առաջին տարրերն առ այն հեղինակն, ոյր բոլոր կեանքը նուիրուած է ազատելու ազգային հորիզոնը տգիտութեան մռայլ ամպերէն: — Կին մը:

Ո՞վ տուաւ առաջին պատասխաններն՝

առաջին հարցմանց առ այն անմեղ զաւակ, ոյր անուն արձանագրուած է պատմութեան մէջ իբր Նաբոլէոն, իբր Ուօշինկովն, իբր Մեծն Պետրոս եւ իբր Ներսէս Վարժապետեան: — Կին մը:

Եւ ո՞վ ուղղեց քայլերն այն անձի, ոյր պաշտօնն է քանդել ամէն ինչ, եւ Ընկերաբարական անուան ներքեւ յարձակիլ կրօնի եւ ընկերութեան վրայ: — Նորէն կին մը:

Այո՛, կին մ'է այն որ կը քանդակէ իւր նկարագիր իւր անմեղ զաւակի սրտին վրայ, եւ կ'ընէ զնա հրեշտակ կամ սատանայ: Մէկ խօսքով կը փոխէ զնա մարդո՛ւ՝ եթէ ճշմարիտ կին մ'է, եւ ճիւղի՛ եթէ զազան մ'է:

Մինչ աստ, անուղղակի ապացուցուեցաւ թէ կինը՝ մարդոց մտաց վրայ ազդելով՝ կարեւոր դեր մը կը կատարէ քաղաքակրթութեան մէջ: Բայց այսպիսի շահալից խնդիր մը բաւականապէս չը լուծուիր մինչեւ որ չը քննենք պատմութիւն: Դարուս ամենամեծ արժանիքը յայտ կը կայանայ որ տեսութիւն եւ գործնականութիւն — հայեցողութիւն և փորձ — արտածութիւն (deduction) և մակածութիւն (induction) միացած են: Ուրեմն քննեմք թէ պատմութիւն կը հաստատէ մեր փաստ:

Եւ նախ առնուենք Իտալական դրականային համաստեղութեան կեդրոնական Աստղը: Ոչ որ արտադրեց առաւել բարձր բանաստեղծութիւն մը, մեծագոյն գաղափարական մը, առաւել ներդաշնակ տաղաչափութիւն մը եւ վսեմ քերթուած մը քան Տանթէ: Իւր «Աստուածային Կատակերգութեան» մէջ, այս մեծ անձ, եւ բանաստեղծից մեծագոյնը կուտայ մեզ այն գաղափարական որով ներշնչուեցաւ զրել իւր անմահ տողեր: Եւ այս գաղափարականն էր իւր պարզ, սիրեցեալ եւ զեղանին Պէամբիս: Իմ համոզումս է թէ առանց Պէամբիսի գո-

յութեան, երբէք կարելի չ'էր մեզ ունենալ վսեմն Տանթէ:

Նաեւ խիստ լաւ կը յիշեմ, երբ իմ դասակիցներու հետ կ'ուսանէի Անգղիական գրականութեան պատմութիւնը, մեր արժանայարգ Փրօֆէսորը «Վայրենի հեղինակ» անուամբ կոչեց Անգղիացի փոփոխամիտներէ (humorist) ամենամեծն: Եւ, արդարեւ, եթէ պիտի դատենք անձի մը նկարագիր իւր գրուածներէն, այդ մարդ վայրենի էր: Երբէք որ չը յարձակեցաւ մարդկութեան վրայ առաւել կատաղութեամբ քան Սուիֆթ: Բայց կարդացէք իւր նամակներ ուղղեալ առ իւր սիրեցեալ «Սթէլա» եւ պիտի տեսնէք զգացման խորութիւն, զգայնութեան փափկութիւն, նկարագրի քաղցրութիւն որք երբէք չ'արտայայտուեցան այլոց կողմանէ առաւել զօրութեամբ: «Սթէլայի» առջեւ Սուիֆթ ոչ եւս էր նոյն վայրենին, այլ մարդկային ընկերութեան սիրահարը:

Եթէ չ'ուզէի խնայել Բիւռակնի էջերուն, կրնայի աստ ներկայել բազում օրինակներ Արեւելքէն որպէս նաեւ Արեւմուտքէն, մարդկային ամէն խաւերէ ու կարգերէ, եւ ցուցնել թէ կինն ունեցած է մեծ եւ լաւ ազդեցութիւն մարդկութեան նպատակալէտին-քաղաքակրթութեան վրայ: Բայց խնդիրը իւր ամբողջութեամբ քննած չեմք ըլլար: Կինն չէզոք եւ անգործ չը կրնար մնալ: Քաղաքակրթութեան մէջ երկու պաշտօն ունի նա շինել եւ աւելի: Թէ ինչ միջոցաւ իզական սեռը կրնայ ներգործուիլ, որով միայն յառաջդիմութեան համար գործէ եւ ոչ թէ յետադիմութեան, այսպիսի կարեւոր խնդիր մ'է որ կ'արժէ յատուկ յօդուածի մը նիւթ ընել: Առ այժմ սա կրնանք ըսել հաստատապէս թէ կանայք գէշ ազդեցութիւններ եւս ի գործ դրին մեծ մարդոց մտաց վրայ եւ վատացուցին նոցա նկարագիր: Որպէս մառախլապատ ամպ մը հորիզոնին վրայ կը

խաւարեցնէ նորածագ փայլուն արեգակն, նոյնպէս նորա իւրեանց վատ ազդեցութեամբ արտադրեցին նաեմ ձեւեր քաղաքակրթութեան պատմութեան էջերու վրայ:

Յիշենք օրինակ մը միայն: Նիլսըն մեծ անձ մ'էր եւ ժամանակիս նաւային զիւցազանց մեծագոյնը: Ի Թրոֆարկայ, ի Բէնէրիֆ եւ այլուր նա պարծանք բերաւ իւր երկրէն, և սակայն Լէյտի Համիլթընի վատ ազդեցութեան ներքեւ վատթարացաւ: Նա որ Թրոֆարկայի մէջ հռչակաւոր նշանաբանը տուաւ «Անզղիս կը յուսայ իւրաքանչիւր անհատէ իւր պարտքը կատարել», նորա աղէտալի ազդեցութեան ներքեւ թերացաւ կատարել իւր պարտականութիւն, եղաւ վաւաշտ եւ թողուց սեւ բիծ մը իւր կեանքի փառաւոր ընծաքքի վրայ:

Վերեւ ըստածներէն՝ ակներեւ է թէ երկու կարեւոր տարրեր ունիմք քաղաքակրթութեան մէջ, երկու լրացուցիչ մասեր աչգ մեծ գործի մէջ: Պարտիմք չ'անգիտանալ զայս իրողութիւն: Ճշմարիտ քաղաքակրթութիւն կարելի չ'է առանց զեղեցիկ սեռի օգնութեան: Եթէ պատշաճ կարեւորութիւնն ընծայեմք կանանց եւ տանք նոցա իւրեանց յատուկ պաշտօն քաղաքակրթութեան մէջ, յայնժամ, եւ յայնժամ միայն, մեր քաղաքակրթութիւն պիտի ըլլայ նման այն փայլուն և անակնկալ շողերու, որք երբեմն ձմեռնային ամպոտ կէս օր մը կ'արձակուին լեռանց կատարին վրայ եւ կը լնուն բոլոր առարկայներն իւրեանց աննման փայլով ու զեղեցկութեամբ:

ՀՐԱՆՏ

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Գործնական կենաց մէջ մարդուս համար սէպք եղած առաջին բանը խոհեմութիւնն է: Անխոհեմ եղողը նման է թիթեռնիկի, որ ոտքովը կրակին մէջ կերթայ:

ՆԱՆԴԵՐ ՈՒ ՇԱՆԹԵՐ

Ե .

Սիրելի ընթերցող, վերջապէս Մայիս իւր գեղանոյշ Ժալիտներովն սրբեց երկնքի ճակտին թխտոս մէգը, սա՛ կարծես ազատագրութեան ամիսն է. ընդ երկար բանտուեցանք փառաւոր պատերու մէջ. ծեր ու մահուկ, պարմանի, կուսան ազատ ենք այլ եւս թողուլ վառարանն, որոյ ճարճատուն բոցերուն առջեւ հանին կամ մայրիկը՝ նկարուն մի լեզուաւ 'ի հիացումն իւր անտիական ունկնդրաց պատկերեց իւր վէպին կամ հեֆեսթիոն գիւցազնը: Բնութեան վառարանն եւ ոսկեզերուն արծաթ ամպեր մեզ կ'ըստասեն, ազատ ենք թողուլ մեր տաքուկ բոյներն ու փափուկ բազմոցներն. բնութեան դալարուն դորդեր մեզ կ'ըստասեն. ազատ ենք թողուլ զմեզ շղթայող վէպեր ու թղթի բեկորներ, երկնակամարին աստղագիր՝ ու բնութեան ծաղկափուռ մատեաններ մեզ կ'ըստասեն, ազատ է նաեւ հոգին՝ առ ժամն ինչ թողլով զիւր վանդակ՝ արբենալ ծաղկանց ամբրոսական բուրմամբն ու սաւառնիլ աստղի մը ծոցը կամ անհունութեան գիրկը, գտնելու համար անդ առաւել ջինջ մթնոլորտ առաւել անրիժ ճակատներ, անխուշ վարդեր, անխարդախ սէր. եւ ուստի, միան բարով քնքոյշ մահիճք, ճերմակ պատեր, գիր ու թղթեր, աթոռ, սեղան, ելլենք դուրս:

Աստղունք՝ որպէս առկայծեալ յետին յոյսեր վհատին մէկիկ մէկիկ կը նուաղին, կը մարին կապոյտ խորանի ճակտին վրայ, արշալոյս լուսերովնեան վարդեր կը սփռէ ի դրունս արեւելից, օրուան աստղը կը գծկամակի թողուլ ոլկէանի Հարսները, սրբազան պղինձ կը դղրդէ օդը: Մորփէոս իր ոսկեփունջ երազներովն կը հեռանայ պալատին ու խրճիթին սեմերէն. մեր առաստաղներու մոտերիմ ծիծուունք սկսած են արդէն սոյն աւուր չքեղ սօնախմբութեան նախերգանքն, կը զարթնու ամէն ոք, անցելոյն յանձնելով իւր երազներն յոգնութիւնն ու վիշտերն:

ներկային զոհեղով իւր նորոգ ոյժն, եռանդն ու հանճար, եւ ապագային նուիրելով իւր յոյսն. եւ աւանդիկ խումբ առ խումբ, արագ արագ կերթան նուիրական պարտականութիւն մի կատարելու համար. կերթան համայնից Հօր պատուանդանին փողոյն հաւասարելու իւրեանց ճակատը:

Սիրելի ընթերցող, Գարնան առաւօտեան մաղթանքը տրեղերական է. երկըրպագուք եւ օրհներգարանք, թէ եւ տարբեր սեռով ու տեսակով, կը սրբադորձեն իւրեանց պաշտօնը. սիրաւ կաղօթէ. ծաղիկը կը խնկէ, թռչունը կերգէ, ուռենին կարասաւել, անտառը կը խոկայ, օգը կը յուզուի: Եւ 'ի տես այս ամենուն կը հրճուի Աստուած: Այսպէս՝ Սիօն լեւանը վրայ միայն չը պաշտօնիր Նա. ընտելիւնն է Նորա տաճարն, որոյ գլխաւորը կը կազմեն Երկինք, որոյ մշտավառ կանթեղք են արեւ, լուսին, ու աստեղք. որոյ նուագը կը յօրինեն հողմունք, ալիք ու թռչունք. որոյ բաժնի ալիւնս կերգեն որոտն ու կայծակ. որոյ բուրվառին խունկ կը մատակարարեն ծաղկունք: Այս համատարած սրբավայրի մէջ ջնջին ճճին իսկ իւր ուրոյն դիրքն ու պաշտօնն ունի. նորա ձայնը չը կորսուիր երկրիս մէկ խորշին մէջ. այս պահուն մարդոյ մէն մի շունչն երգ մը եւ ակնարկն աղօթք մը կը կազմեն: «Ձի՞ սքանչելի են գործք քո, Տէր» կը բացագանչէր երբեմն գնարերգակ մարգարէն, որ այնքան դիւրաւ կը հասկընար վտակին, հողմին, ծաղիկին ու աստղին լեզուները: Պէտք չէ սակայն Դաւիթ մ'ըլլալ հիանալու համար տիեզերաց ներդաշնակութեան վրայ. եւ ոչ ալ Լամառթինայ թեւերն առնուլ՝ աստղերու մէջ բոյն հաստատելու համար, զննասէր աչքն ու խոկուն հոգին սքանչելիք կը գտնէ ամենուրեք:

Սիրելի ընթերցող, իջնենք ուրեմն հովիտը, խնդրեմ կամայն եւ զգոյշ քայլենք, զի մի՞ գուցէ մեր ոտից ներքեւ վիրաւորուին խնկաբուրիկ ծաղիկներ, որք առաւօտը կը տօնեն: Այլ եւս մութ ան-

կիւն մը չէ մնացեր. երկին ժպտեր է. արեւ ծագեր է. դաշտը փայլեր է. հովիտը ծիծաղեր է: Արծաթի բիւրեղագիծ վտակն է դա, որոյ մէջ զմայլանօք իւրեանց պատկերը կը դիտեն ծաղիկներ, թուփեր, ծառեր: Երկինք եւ արեւ չը դանդաղիր իւր ցոլքերովն օժեղուսոյն պատկերը: Յայս կոյս վտակին եւ յայն՝ ասպնջական թուփերու վրայ հազար ել եւ էջներով կոստոստեն ու կը ճռուողին թռչնիկներ. ոչ ինչ հոգ ունին վասն վաղուին. վիշտեր ու թախիծներ չեն երբէք նոցա քնարին թուլցներ թեւերն. կերգեն միշտ գոհ. միշտ երջանիկ. կերգեն ու կը յուզուին. կը յուզուին ու կերգեն եւ մերթ կը լըսեն, ի լուր իւրեանց երգոց արձագանքին. սոցա հմայուն գեղգեղն, անոյշ հովերու շունչն, վտակի մրմունջն, հովուին սրինգն, նորածին գառանց դողդոջ մայումն, անդրակայ անտառին լուռութիւնը վրդովող տապարներու փոփոխակի հարուածներն, հըսկայ ծառերու մեծաձայն անկումն, եւ անդուստ լեւանց արձագանքն, ինչ անուշ ներդաշնակութիւն մի կը յօրինեն. ներդաշնակութիւն մի բնական, որոյ առջեւ նոյն իսկ Պեթօֆէնի կատարեւագործեալ դաշնակն՝ աններդաշնակութեան ճաշակ մը տուած պիտի ըլլար. եւ այս տեսարանի առաջ մարդ՝ գեղադաւար խոտոց վրայ ծնրադրած կը գտնուի յանգգաստից՝ որպէս միանգամ գանուեցաւ վոլգէն՝ ստուերաւոր պուրակի մը թուփերէն միոյն ներքեւ:

Տես, սիրելի ընթերցող, տես ծաղկանց բաժակներ, ցօղերու բոյն են դարձած, թերթերու շուրջը տերեւներու բոլորքը ընձիւղներու ծայրերը պճնուած են մարգարիտներով, որք անշուշտ ամօթխած արշալուսոյ աչերէն սահած պէտք է լինին. Հո՞ն է բուն սքանչելին. այլուր՝ յեզր կանգնած ովկիանու, կը պնտուս նորա անծայր անձիր տարածութեան վրայ. կը սարսափուի 'ի տես նորա լեռնաձեւ փոփոխուն կոհակաց. կը տօգնիս ի լուր նորա խորքին ահագնագոյզ գոռումբն, նոյն տեսարանը չը պարզուիր

միթէ այս հովան մէջ. ովկէանոսներ չէ՞ն միթէ սա փափկասողուն ծաղկանց թերթից վրայ հանգչող ցօղոյ կաթիլներ. անհամար ջրածններու համար անհունութիւն մը չէ՞ միթէ այս ցօղը. Միթէ չունի՞ սա իւր կոհակներն, իւր անդունդի գոռումներն. գործարանաւոր եւ շնչաւոր կենաց տիեզրիկ մի է ցօղը, հոն տեղի կունենան ծնունդը, աճումն, պայքար կենաց, անընդհատ յուզումներ, մահեր, վերջապէս ամէն ազգի շինութիւններ եւ աւերումներ. Այլուր կանգնած ի ստորոտ ալեւոր Ալպեան լեռանց՝ կը հիւնաս. նոյն տեսարանէն զո՞րկ է միթէ այս հովիտ, Ալպերու եւ Հիւսկաներու վրայ կը կոխտես, սիրելի ընթերցող, աւազի հատիկներն ալ նոյն հիացման են արժանի. Յապուշ կը կրթիս ի տես երկնագեղ մի մանկան, որ կարծես մոլորուն հրեշտակ մ'է. մէջ ապաքէն նոյն սքանչացման է արժանի յեալին ճճին իսկ. «Ձի՞ սքանչելի են գործք քո Տէր»:

Ժիր մշակներ արդէն իւրեանց համեստ պաշարն տունով եկած ու ցրուած են դաշտին երեսը, հողը կը գործեն իրենց յոյսը թաղելու համար շատեր ալ թաղած են արդէն, սպասելով փառաւոր յարութեան մը ու բեղմնաւոր աշնան մը՝ որ պիտի պսակէ նոցա ճակատներն. Սկսաւ արեւ բարձրանալ մեր գլխուն վերեւ. եւ ահա քրտանց կաթիլներով կոլողին մշակաց ճակատներն, արեւակէզ դէմքերն ու բաց կուրծքերն. օրհնեալ կաթիլներ քրտանց, որք յարածամ կը թափին անգործութեան ոճիրը քաւելու եւ թշուառութեան աղէտները բնաջինջ ընելու համար. օրհնեալ կայլակներ քրտանց, որք եթէ մշակաց ճակատն չը հոսէին, Տիգրիս եւ Եփրատ, Նեղոս, Ամազոն, Սէն, Թայմլ, ոչինչ կրնային արտադրել ըստ ինքեան. Երկիրը կամ հողը որչափ կարօտ է արշալուսոյ զովարար ցօղերուն նոյնչափ եւ առաւել կարօտ է գործասէր մի ժողովրդեան ճակտի ցօղերուն եւ ո՛չ աչաց. «Քրտամբ Երեսաց քոց կերիցես զ՛հաց քո» վճիռն՝ անէ՞ծք եւ միեւնոյն ատեն օրհնութիւն մ'ընելու հան-

գամանքն ունի. վերածնութեան եւ առոյգ կենաց եղանակն է գարուն. անշունչ իրք եւ գոգցես կը ցանկան շարժիլ. շարժումն ընդհանրական մարմին առած կը շրջի կարծես. իւր քայլերուն ներքեւ կը ծլին ու կը ծաղկին բարօրութեան սերմունք:

Բնութիւն՝ եւ ոչ մի գիւղ, քաղաք կամ երկիր չէ զըրկած իւր գեղեցկութիւններէն. չը նախանձինք Հեղուտիոյ սքանչելի լեռներուն, Խաւիտոյ կապոյտ երկնից. Պոլսոյ հմայուն Վոսիփոլին, Ամերիկոյ մշտադալար անտառաց եւ Նիսկարայ դաշնակաւոր ջրվճիին. Գոհարեայ ծաղկներով զարդարուած բլրոյ մը գագաթէն զբնութիւնն դիտելով կզգաս այնչափ բերկրանք, որչափ չզգաց Աննիբալ, երբ Ալպեանց երկնածրար գագաթէն ականարկեց Հռովմայ վրայ. Հանդար տասա՛ գետակի մը ալեաց յանձնուած տերեւի մը հեռուն հեռուն տարուիլը տեսնելով կրնաս վայելել այնքան խորհրդածութեան պաշար, որչափ չը յաջողին թերեւս ծովեզրաբնակ նաւակօրօր պարմանիք ու մեղկասէր կուսանք. Գիւղակի մը անգարգ. Եկեղեցոյն կոչնակին քաղցր հնչիւնն եւ ընդ նմին ուլերու պապա՛ն եւ աքաղաղներու աղաղակն լըտելով կրնաս բերկրիլ այնչափ որչափ ունկնդիրք փառաւոր նուագահանդիսի մը. Ծաղկասէր մի սիրուն աղջկան զթիթեռն հալածելը, մօրը կուրծքէն դեռ նոր բաժնուած մանուկի մը գառնուկին հետ խաղալը տեսնելով կը բերկրի հոգիդ կը ցնծայ սիրտդ այնչափ որչափ չը յաջողին հրճուիլ հանդիսականք եւ նոյն իսկ պարողք ֆաւրիլի, քոլֆայի եւ վալսի:

Սիրելի ընթերցող գիւղը ծնած ըլլաս թէ քաղաքը, գաւառացի ըլլաս թէ ծովեզրաբնակ փոյթ չէ այդ, չիք տեղի արտնջանաց կամ նախանձու, ըստ որում Աստուած իւր դիմաց ժպիտէն եւ բնութիւն իւր գոգէն հաճոյքներ սփռած է ամենուրեք, եւ ոչ միայն հաճոյք սլնաեւ ճոխ մթերք լըւջ խորհրդածութեան. ձրի է բնութեան թատեր մուտքը, հասարակաց են նորա ազդեցիկ դա-

սախտութիւնք, յորոց զոմանս կաւանդէ մերթ անտառներու խոր լռութեամբ. յայսմ առաւել ճարտասան է բնութիւնս:

— Կ'երկարին ստուերք. ֆարեմուտի հորիզոն՝ լերանց ետեւ վարդի անկողին կը պատրաստէ իւր արչաւանքէն յոգնած օրուան իշխանին, արուեստական բայց սրբազան ձայնով մը անգամ մ'ալ կը դողայ օդը. կ'սկսին մաղթանք երեկոյեան յաճախ արիննոտ ու բազմիցս տրտնջոտ սրտերէ եւ չրթներէ իսկ կը թռչին անհուն գոհունակութեան եւ խորին երախտագիտութեան շնորհք, որք շնորհողի ճամբայ բանալով ամպոց եւ աստեղց մէջէն կը հասնին առ Աստուած:

Մնան բարով, հովիտք, մնան բարով անտառք, մնան բարով ծովակ ու նաւակ, մնենք ի տուն, նուիրական յարկի ներքեւ միացած են ահա հանին, հայրն ու մայրն եւ սիրասուն որդիք, ժպտալիւր ակնարկներ զիրար կը հատանեն, սուր ախորժով ու գոհունակ սրտով կ'ընթերեն աղջիկն ու տղեկ բաւական փորձ տուած են ծաղկանց, իւրեանց փունջերն մի առ մի կը ցուցնեն հայրիկին. հպարտ են իրենց իսկ մատներով քաղած ծաղկանց վրայ. եւ դիւրին երեւակայել թէ որչափ հպարտ է նորատի մայրիկն՝ իւր սրտին վրայ սնուցած սոյն երկեակ բանական ծաղկանց համար. անուշ փոխարինութեամբ մը մանկունք կը զուարճացնեն զհանին, որ ի ձմերան վառարանի շուրջ կը զբօսցնէր զիրենք անուշ մնասցնելով: Վերջին ծնրադրութիւն մը. եւ ահա Մորիէոս կուգայ վերստին հեշտօրօր երազներու պարովն, կը քնանան ամենեքին դարնան անոյշ բոյրովն ու օրուան քաղցր աշխատութեան հաճոյքովն թմրած: Ահաւասիկ, սիրելի ընթերցող, երկինքէն կորզուած օր մը, որ յաւիտենականութիւն մի կ'արժէ: — Յաջորդ անգամուն, եթէ ոչ յըստակ եւ արագ, գոնէ հեգիւ կը ցանկամ հետք կարգալ գիշերոյ աստղագիր մատենին մի քանի էջերն:

1 Մայիս 1888

ՃԻՎԱՆ

Շ Ի Թ Ք

Աստուածային շնորհաց դործն է շարժել զմեղաւորն դիմել առ Քրիստոս՝ ապաւինել Նորա պատրաստած ձրի փրկութեան՝ և հաւանիլ ու յարիլ իւր ցոյց տուած շաւիղներուն մէկդի ձգելով անձնապատանութեան բոլոր ունայն յոյսերը:

— Նա՛ որ շնորհօքն Աստուծոյ զգացեր է Քրիստոսի Տեառն մերոյ զիտութեանը պատուականութիւնն՝ արմատացած է Նորա սիրոյն մէջ՝ հաստատուն է իւր կոչմանն և արթուն իւր պարտաւորութեանց առ Աստուած և առ ընկեր՝ այնպիսին վստահութիւն կ'ունենայ թէ ունի իւր մէջ Աստուծոյ ընտրեալն լինելուն ապացոյցը:

— Ճշմարիտ հաւատացեալի մը վիճակը մշտատեւ ուրախութեան և զուարթութեան վիճակ մ'է, իսկ կեղծաւոր փարիսեցիին վիճակը հանգոյն դիւաց մշտատեւ դողի և սարսափի մէջ է:

— Ինչպէս մէկ կայծը բաւական է այրելու տուն մը կամ տուններ, նոյնպէս մէկ մեղքը բաւական է այրելու մեղաւոր մը կամ մեղաւորներ:

— Ինչպէս որ զօրականի մը պարտքն է մահու չափ պատերազմիլ պատերազմի դաշտին վերայ 'ի սէր հայրենեաց նոյնպէս՝ Քրիստոսի զինուորի մը պարտքն է պատերազմիլ աշխարհի վերայ ընդդէմ հոգւոյ թշնամոյն 'ի սէր վերին հայրենեաց և երկնաւոր թագաւորին:

— Քրիստոսեայի մը հաւատքը քանի որ կ'զօրանայ ներքին փորձառութեամբ, այնքան եռանդով կ'ընցուի իւր սիրտ օրհնել և գովել զԱստուած:

Ի Բերտ

ՅՈՎԱԿԻՓ Յ. ԳՕՆԹ ՊԷՅ

ԲՈՅՐ ՈՒ ԳԵՂ

ԱՌԱԿ

Բոյր

Եւ ո՛ւր այդպէս, ո՛ւր հապնեայով կերթաս,
 փութիկ,

Գեղ

Դո՛ւ ալ կերթաս. բայց ո՛ւր, ըսէ, անուշ
 բութիկ.

Բոյր

Դարման քննոյց տեսանց ձայնը լրսէս արդեօք
 Յոր զարդարին ծառեր ծաղկօք ու սա-
 դարդեօք.

Դաշին հովսին եւ անտառին ծաղկունք,
 բուսնին,

Որպէս ծաղկունք երբեքական շուրջը լուսնին
 Կոյսն եւ սոխակ կերգեն քնարաւ մի հեռ-
 օտար,

Ուստի խընկել, օրհնէլ պարսին ծաղկունք.
 դալար.

Կերթամ ահա հանգչիլ ծաղկանց մէջ բեր-
 բերուն,

Գիշեր ցերեկ սվառել անտի շունչ մ'երերուն:

Գեղ

Ասոյգ է զի ծաղկանց բոյրէն հրնուի Աս-
 ուած.

Բոյր

— Եւ շատ ստոյգ. զի ընդ այգուն այնինչ
 բացուած

Ծաղկանց շուրջը բերեւոտնեան զուար-
 քունք պարեն

Եւ փայլելով զբոյր նոցին՝ ախորժ պարէն,
 Տանին խառնեն մշտաբոյրիկ երկնի ծաղ-
 կանց,

Ընդ որ երբէք խորեակ, փամի չունին նա-
 խան.

Իսկ դու, փութիկ, ո՛ւր կ'եսապես, ըսէ լրսեմ:

Գեղ

Քո պաշտօնը քան զիմ պաշտօն է յոյժ վը-
 սեմ.

Կերթամ ես ալ գեղազարդել մի պատանի,
 Կամ մի կուսիկ, որ իւր զարդուց շատ
 հոգ տանի.

Մեր ու մահաւազ գիւ կը սիրեն միշտ սըր-
 տովին,

Եւ երբ փախչիմ կոյս հոգիներ կը վրդո-
 վին:

Բոյր

Եւ էր բողոս կարմիր այսեր, քրքներ ջուլա-
 օտակ,

Աստղաբքիկ սիրուն աչեր, նակաս յրսակ,
 Քընքոյց ձեռներ, փափուկ մասեր, որոց
 ներքեւ

Հոգի կառնու Ուրիշտսին չքնաղ պարքեւ:

Գեղ

Իսկ դու ինչո՛ւ բողոս ծաղկունք մեղուա-
 նուէիկ,

Որոց հիւքին 'ի ծով մեղուք տեղան յուշիկ.
 Ծաղկասարփիկ կուսանք անուշ քեզ չը
 ներեն,

Մոռնաս յորժամ զմին եւեր ծաղիկներէն,
 Աստղածաղիկ, յակինք, հերիկ ու մանու-
 օտակ,

Եւ շահալուրակ ու շահոքամ, ամբան
 զուշակ,

Վարդ ու մեխակ, յասմիկ, շուշան, ռա-
 հուն, կակաչ

Եւ այլ բազումս յեզերս առունին սիրա-
 կարկաչ:

Բոյր

Գիտէս, փութիկ, անգուր խորեակ, ցաւ-
 փոտ քամին,

Հոտանուէիկ ծաղիկներու եւ քեանմին.
 Բուրեմ իբրեւ ծաղկանց ոգին՝ սոսկ 'ի
 զարման,

Եւ կը փախչիմ երբ ինձ որդունք մահ կը
 սպառնան.

Գեղ

Մարդ ու ծաղիկ՝ ուրեմն տարբեր չեն յի-
 րեաց.

Մահու սուրբ դեռ անցեալ օր փչ մ'երերաց
 Եւ անկենդան բողոք մանուկ մի գեղանի
 Որոյ ժիրմէն սեւ յիշատակ մը գեղանի.

Որպէս որդունք՝ ցաւեր, վիշտեր եւ միշտ
 արքուն

Որք կը սպառնան կենաց հիւքին խեղ-
 նուկ մարդուն:

Ջինջ կերպարան, բնույթ մարմին, չկնաղ
հասակ
Հեռ մանկական երազներու ոսկեպսակ
Նուաղելով կայլակերպին կայլանդակին,
Ազատաւոր որպէս քուչունք՝ ի վանդակին:

Բոյր

Դժու ալ ինձ պէս կը վայելես սոսկ մի
գարուն,

Գեղ

Ճեղիւ. ապա հրաժեշտ կըսամ մասալ պա-
րուն.

Ձիս կը պատեն խեղն մահացուք, եւ ան-
պատեալ

Ուր որ քառիմ, անդ խընկաւէ կանգ-
նին սանար:

Շատեր կըսեն, «դիցունին է դա աշխարհին.
Կոյս ճակատներ՝ նորա առջեւ քող խո-
նարին».

Հազարներով իմ սանարիս ի սուրբ սեղան
խոստումն, աղերս, աղօթք, համբոյր միտ
կը տեղան:

Բոյր

Անուշ քուրիկ, քով քեզ ուրեմն երեւի
կարդամ:

Գեղ

Կրնողունէի, վիճակս երբ չըլլար սարսափ,
Որպէս քիթուն ծաղիկ ծաղիկ, տեղէ տեղէ
Թըռչիմ, երկար հանգիստ չունիմ ճակի
մ'վերեւ.

Ճակէ՛ ճակաս, այսից ի յայտ, երանց ի
տուրք

Կը քափառիմ, եւ ոչ ումեք տալով յագուրդ.
Բաղդը՝ այսօր երբ սանարես քանդէր յաւեր
ՀԱՄԵՍՏՈՒԹԵԱՆ դիրքս յանձնելու չէի
ցաւեր.

Համեստութիւն, զարդ անբաժան է ճա-
կասին

Որոյ վերայ ճորճաց անդուլ ցողեր կարբին.
Համեստութեան կարդալ արժան է « երա-
նի »...

Բոյր

Ներէ, քուրիկ, տես արշալոյսն ի ծիրանի.
Ժամէ կարծեմ պարապելու առուր գործոց,

Երբամ հրակեմ փափկաքերթիկ ծաղկանց
ի ծոց.

Գրնա եւ դու, գոհ ըլլալու զքեզ հրնար,
Եւ այս օրէն քո բարեկամ բոյրն մի մոռ-
նար:

Գեղ

Պիտի զիրար տեսնենք անուշ մեք վե-
րսին

Կուսանք յորժամ քփերու տակ գալով նրա-
սին,

Եւ երբ նոցա երբեք հրապին ծաղիկներու
Յիշէ յայնժամ զի գեղն ի քէն չէ շատ հե-
ռու:

Յ. Թ. ԳՅԱՆԱՆ

ԱՅԼԵԻԱՅԼՔ

ԱՄԵՆԻՆ ԲԱԶՄԱՆՈՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՐ. —
1862—63ի Ամերիկեան քաղաքային պա-
տերազմի ատեն Միացեալ Նահանգներ
վաճանքին 1,200,000,000 Անգլ. ոսկի,
եւ կարող Ամերիկացի մը Դաշնակից Նա-
հանգաց կորուստն եւս հաշուելով, որ է
800,000,000 ոսկի, ամբողջ ծախքը կը հա-
մարի 2,000,000,000 ոսկի: Յեղափոխու-
թեան պատերազմաց ժամանակ (1793—
1815) Գաղիա վաճանք 851,000,000 Անգլ.
ոսկի: Եթէ ի հաշիւ առնուիմք միւս պա-
տերազմիկ տերութեանց ծախքեր, Գա-
ղիոյ, Ռուսիոյ, Աւստրիոյ, Բրուսիոյ եւ
այլ ամեն վոքը եւ մեծ տէրութեանց,
բոլորը միատեղ անհաշուելի գումարի մը
կը յանգի:

ԿԱՄՈՒՐՁ ՏՈՎԵՐԻ ՆԵՂՈՒՑԻՆ ՎՐԱՅ. —
Մոնիթէօն Գաղիական թերթը կըսէ թէ
պողպատի ընկերութեան մը ճարտարա-
պետներն սկսած են քննել յատակագիծ
մը եւ հաշուել այն գումարը, որ հար-
կաւոր պիտի լինի կամուրջի մը շինութեան
համար Անգլիոյ եւ Գաղիոյ միջեւ: Ծո-
վակալ Քլուէ, Գաղիոյ Նախկին Ծովային
Գործոց Նախարարն, արդէն յատակա-
գիծ մը պատրաստած է որում ոյժ կու-
տան բազում փորձառու ճարտարապետ-
ներ: Այդ կամուրջին բարձրութիւնը պի-
տի լինի իբր 54 կանգուն որպէս զի ամե-

տեսնուի, բերդապահ զինուոր մը նշան կառնու փախստականն սպաններու համար, բայց գնտակը կը վրիպի: Փախստականն կը հասնի Պասգիլի ստորոտը գտնուած եւ ացեալ դարու ոճով յօրինուած տուներու տանեաց վրայ: Յայնժամ հանգիստիւնք բարձրաձայն ծիծաղ կը բառնան տեսներով այն դործին որով վար իջեցուցեր էին փախստականն:

—Անգղիա: Թալմիլի մէջ կը կարգանք թէ, Անգղիոյ Խորհրդարանին Մայիս 8ի նիստն յոյժ կարեւոր խնդրով մը զբաղած է որ արդարեւ օրինակելի է ամեն երկրի եւ ամեն ժողովուրդի տեսչութեանց համար իրենց սահմանի մէջ:

Մ. Սամուէլ Սմիթ-հ, առաջարկ մը մատուց խորհրդարանին, այն է անբարոյական գրականութեանց հրատարակութեան դէմ Պետական արգելքներ դնել:

Ողջամիտ ատենաբանն հաւաստեց թէ, պարտականութեան զգացումն է որ կը մղէ զինք այսպիսի ցաւալի խնդիր մը յառաջ բերել յարելով թէ անբարոյական գրականութեան նուրբ թոյնն ամեն բանէ աւելի կապական է հասարակութեան մը բարոյականը: Թէ այս տեսակ գրականութեամբ ահա կը թունաւորուի Դաւիթ բովանդակ ազգային կեանք, եւ այդ դժբաղդ երկիր կեսարներու ժամանակի Հռովմայ վիճակին կենթարկի: Թէ այս տեսակ հրատարակութիւնք ամենուրեք կը թափանցեն, եւ մինչեւ իսկ դպրոցներու մէջ այն կարգի գրքեր մուծանելու ջանքեր տակաւ չեն:

Խորհրդարանին անդամներէն ուրիշներ եւս խօսեցան շնորհաւորելով զՄ. Սամուէլ Սմիթ-հ սոյն խնդրոյ վրայ ուշադրութիւն հրաւիրած լինելուն համար, եւ ըստեցաւ թէ այս տեսակ հրատարակութիւնք չարիք մ'են որ մանաւանդ կը հարուածեն հասարակութեան աղքատ դասերը, որք զուարճութեան չափ միջոց չունենալով, այս աժան եւ առ ձեռն հրատարակութիւններ զբօսանք կը համարին: Թէ այս տեսակ հրատարակութիւնք մեծապէս վնասաբեր են երկրի մը կամ ժողովրդեան մը բարոյական առողջութեան:

Թեան: Թէ յոյժ սղբալի բան մ'է որ այս պիսի հրատարակութիւնք անմեղ աղջկանց եւ տղայոց ձեռքը տրուին:

Ի մէջ այլոց Հանրային կրթութեան նախորդ նախարար Մ. Մընտէլլո ըսաւ թէ, ամենքսալ հաւատարապէս փախաքող եմք այս չարիքն արմատախիլ ընելու, եւ առ այս լաւագոյն միջոցն է, ըստ իս, բարոյական չահագորգիւ եւ հանրագումարականութիւն մը ժողովրդեան ամեն դասերուն դիւրամատչելի ընծայել: Թէ առաջարկու երեսփոխանին նշանակած չարիքին դէմ գլխաւոր դարման պէտք է համարուի մեր ամեն քաղաքացի մէջ ձրի մատենադարաններու եւ ընթերցարաններու հաստատումն, ուր ամեն դասու եւ ամեն հասակի անձինք ձրիապէս կարենան կարդալ մեր եւ օտար գրականութեանց լաւագոյն — բարոյական ու բարոյականացուցիչ — արտադրութիւնները:

Մ. Սամուէլ Սմիթ-հ, վերջապէս իւր առաջարկութեան վրայ պնդելով, յոյս յայտնեց թէ ժողովն միահամուռ պիտի հաւանի իւր առաջարկութեան, յարելով թէ ժողովոյն կողմէ կարծեաց այնպիսի հանգիստաւոր արտայայտութիւն մը դուրսը մեծ ազդեցութիւն կրնայ ունենալ: Ուստի ներկայացեալ առաջարկն առանց քուէարկութեան միաձայն հաւանութեամբ ընդունուեցաւ:

—Անգղիա եւ Արեւելք: Պերլինէ առ Սրահսարս կը հեռագրուի թէ, Անգղիական դեսպան Սըր Ուիլեմ Զուայգի եւ վեհ. Սուլթանին միջեւ եղած վերջին տեսակցութիւնն դիւանագիտական աւելիւրոց մէջ ընդհանուր ուշադրութեան առարկայ եղած է: Թուի թէ այն տեսակցութեան շնորհիւ վերցած են թուրքիոյ եւ Յունաստանի միջեւ ծագած դժուարութիւնք: Եւ թէ այս առթիւ գերման դեսպանն իւր Անգղիացի պաշտօնակցին հետ բոլորովին համաձայն գործած է: Մ. Ռատովիճ ըսեր է վեհ. Սուլթանին թէ չորս Տէրութիւնք՝ Անգղիա, Աւստրիա, Իտալիա եւ Գերմանիա, ամեն ջանք ի դործ դրած են եւ կը դնեն պահպանելու համար Պալգանաց մէջ խաղա-

ղութիւնն, ուր եթէ անկարգութիւնք ծագին, Թուրքիոյ թշնամիք եւ եթէ կըրնան օգտիլ: Այս դէպք իւր կարեւորութիւն ունի, իրեւ նոր ապացոյց ընտիր յարաբերութեանց ի մէջ դաշնակից Տէրութեանց եւ Անգլիոյ: Այս յարաբերութիւնք եւս քան զեւս մտերմական հանգամանք առին Վիքդորիա Թագուհւոյն ի Պերլին այցելութենէն եւ Պիպարք իշխանին հետ տեսակցելէն ի վեր: Բայց յիշեալ չորս Տէրութեանց համերաշխութիւնն Ռուսիոյ դէմ կամ ուրիշ Տէրութեան մը դէմ ուղղեալ թշնամական ցոյց մը չէ:»

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՐՈՒՄԷԼԻՍԿԱՆ ՄԱՔՍԱՏՈՒՆՔ

Նախարարաց Խորհրդոյ կողմէ տրուած նորադոյն որոշման մը համաձայն՝ Արեւելեան Բումէլի եւ Պուլկարիա զրկուելու համար օտար երկիրներէ Թուրքիա հասած բոլոր ապրանքներն առանց որեւէ մաքսատուրք վճարելու պիտի անցնին Բումէլիական սահմանադրէն, բաւական է որ երկաթուղւոյ միջոցաւ փոխադրուին:

Նախարարական միեւնոյն որոշման համաձայն, երբ վաճառական մը կ. Պոլիս ներմուծած լինի օտար ապրանք մը որուն համար ըստ արժէքին 8 առ 100 մաքսատուրք վճարած է եւ մինչեւ վեց ամիս չկարենայով ձեռքէ հանել զայն ուզէ Արեւելեան Բումէլի եւ կամ Պուլկարիա փոխադրել, իրաւունք պիտի ունենայ իւր նախապէս վճարած 8 առ 100 մաքսատուրք 100ին 7 ը հա առնուլ Մուսթաֆա-Փաշայի սահմանադրւոյն վրայ եւ այսպէս 1 առ 100 մաքսատուրք մը միայն վճարած լինելով անցունել իւր ապրանքը:

Այն որոշումը տրուելէն առաջ, Պուլկար իշխանապետութիւնը ծանուցագիր մը տուած էր առ Բ. Դուռն ի մասին

Բումէլիական մաքսատուրք: Բերայի թերթ մը Պուլկարիայէն առնելով կը հրատարակէ այդ ծանուցագրոյ մէկ բովանդակութիւնն որ է հետեւեալն:

«Ապրիլ 21 / մայիս 2 թուական ծանուցագրով մը, ուղղեալ առ Բ. Դուռն, Պուլկար իշխանապետութիւնը կը բողոքէ այն որոշման դէմ որուն համեմատ ի Թուրքիա զրկուած Բումէլիական ապրանքներէն 8 առ 100 մաքսատուրք մը կ'առնուի ըստ արժէքին: Ծանուցագիրը կը յայտնէ թէ այդ մասին կայսերական իրատէն ելած էր առանց կանխաւ իմաց տրուելու եւ կը յիշեցունէ այն ապահովութիւնը զոր տուած էր Բ. Դուռն, թէ մաքսատուրք չպիտի հաստատուին միջազգային երկաթուղեաց գծերու շահագործման սկզբնաւորութենէն առաջ: Հետեւաբար Պուլկար կառավարութիւնը կը խնդրէ որ ետ առնուի այն որոշում որ փաստաբեր է ժողովրդեան: Նմանապէս կը յիշեցունէ կարգ մը ուրիշ խնդիրներ որոց լուծումն առկա կը մնայ այսքան ժամանակէ ի վեր, ինչպէս են անցագրոց խնդիրք, Բումէլիական թղթատարութեան խնդիր եւ Օսմանեան եւ Պուլկար սահմանակից իշխանութեանց յարաբերութեանց խնդիր ի մասին աւազակութեան որ ի գործ կը դրուի Թուրքիոյ կողմէ: Իշխանապետութիւնը կը յուսայ որ Բ. Դուռն պիտի համակերպի իրեն եղած խնդրանաց, որպէս զի համաձայնութիւն մը գոյանայ երկուց աէրութեանց ինչպէս նաեւ դրացի պետութեանց շահուց համապատասխանող: Այս ծանուցագիր, աղբու ոճով մը խմբագրեալ, հաշտարար ոգի մը կը պարունակէ:»

Տե՛ր եւ Խմբագիր

Հ. ՍՏԵՓԱՆ Խ. ԻԹԻԻՃԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Դ. ՊԱՆՏԱՏԷԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

Զագմագնիւր Յակոբեան Խան, Թիւ 13: